

CONSIDERAȚII PRELIMINARE CU PRIVIRE LA VIAȚA SPIRITUALĂ A LOCUITORILOR AȘEZĂRII DE LA GARA BANCA - VASLUI DIN SECOLELE IX-X

DE

RUXANDRA MAXIM-ALAIBA

În ultimii ani au devenit tot mai numeroase cercetările arheologice întreprinse pe valea Birladului mijlociu în așezările populației autohtone de la sfârșitul mileniului I. Între acestea menționăm pe cele de la Negrești — „Cimitirul evreiesc”, Roșiști-Gară — „La stină”, Gura Idrici — „La coșere”, Dodești — „Călugăreasca” și „Șipot” și Birlad — „Prodana”¹, la ele adăugându-se săpăturile mai noi efectuate la aproximativ 30 km în amonte de orasul Birlad, la punctul numit de localnici „Șapte case”, din satul Gara Banca, com. Banca, jud. Vaslui. Perimetrul investigat corespunde cu lunca inundabilă, care desparte colinele Tutovei de subgrupa dealurilor Banca — Grivița din cadrul dealurilor Fălciului². Stațiunea este situată pe dreapta și stînga Birladului și are mai multe niveluri de locuire. Cele mai importante descoperiri de aici provin din două așezări, una aparținînd culturii Sintana de Mureș și alta culturii vechi românești de tip Dridu. În partea de nord a stațiunii au fost descoperite și două morminte caracteristice nomazilor turanici³.

Pentru înțelegerea cadrului general de evoluție a comunităților locale din Moldova Meridională trebuie avută în vedere conjunctura externă de la sfârșitul mileniului I. Astfel, după climatul politic mai liniștit din secolele VIII—IX de la nordul Mării Caspice, Caucazului și Mării Negre, se produc noi invazii ale migratorilor.

În partea de răsărit a continentului, în bazinul mijlociu al Niprului, apare și se consolidează statul kievean, pentru ca la sud de Dunăre să se formeze țaratul bulgar. Acesta din urmă, urmînd mai vechile ambiții ale Imperiului bizantin, a manifestat pretenții de supremație și la nordul Dunării de Jos⁴.

Așezarea veche românească de la Gara Banca este reprezentată de un nivel de locuire corespunzător mai multor generații, fiind încadrată cronologic în secolele IX—X. Cercetările arheologice întreprinse aici, pe parcursul mai multor campanii de săpături sistematice din anii 1981—1983 și 1986, au dus la dezvelirea a 23 de locuințe.

Locuințele descoperite la Gara Banca se încadrează în tipul caracteristic populației autohtone, cunoscut în teritoriul carpato-danubiano-pontic din epoca română și postromană⁵. Ele au forma patulateră, sint ușor adîncite față de nivelul de călcare din vechime și au, de obicei, cuptorul amplasat într-un colț. Unele păstrează urme evidente de la lemnăria folosită la construcția lor. Astfel de locuințe nu sînt cunoscute la populațiile în migrație.

Din inventarul acestora ne-am oprit la cîteva piese, care, prin particularitățile lor, aduc noi dovezi referitoare la viața spirituală a comunității locale.

1. Dintre complexele de locuire cercetate în așezarea de la Gara Banca cea mai bine păstrată este locuința 13 (fig. 1/1). În interiorul ei remarcăm prezența unui vas borcan, modelat la roata cu tura-

¹ G. Coman, R. Maxim, *Raport asupra săpăturilor de salvare de la Negrești*, în *Materiale*, Oradea, 1979, p. 333—335; G. Coman, R. Alaiiba, *Săpăturile arheologice de la Gura Idrici—Vaslui*, în *Materiale*, Tulcea, 1980, p. 451—454; D. Gh. Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați. Așezările din secolele VI—XI e.n. de la Dodești—Vaslui*, Iași, 1984; G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 71—72.

² V. Băcănuș și colaboratori, *Podișul Moldovei*, București, 1980, p. 321.

³ R. Maxim-Alaiba, *Două morminte turanice țirzii de la Banca*, în *ArchMold*, XI, Iași, 1987, p. 235—240.

⁴ V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X—XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 50.

⁵ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 105.

ție lentă, cu cioburi pisate și microprundișuri în compoziție. S-a păstrat numai o parte din jumătatea sa inferioară, care are ca ornament o cruce incizată înainte de ardere (fig. 3/3). Nu credem că este vorba de un ornament oarecare, chiar dacă pe fragmentul de vas mai apar incizii de cu totul altă factură. Urmărind ornamentarea ceramicii din așezare, constatăm că apar frecvent fie grupuri de linii paralele, fie în val. Obiceiul de a inciza semne cruciforme pe suprafața vaselor este destul de des întâlnit în a doua jumătate a mileniului I atît pe ceramica lucrată cu mîna, cît și pe cea lucrată la roata rapidă. Analogii pentru descoperirile de la Gara Banca, dintre care unele sînt mai timpurii, se cunosc la Gura Idrici — „La Coșere”,⁶ Murgeni — „Ilișoia”, Horga — „Școala” (jud. Vaslui), Botoșana (jud. Suceava), Bacău — „Curtea Domnească” (jud. Bacău), Cucorani (jud. Botoșani) ⁷.

Pentru o mai corectă încadrare a vasului de la Gara Banca socotim necesară cunoașterea contextului în care a apărut, fapt pentru care vom prezenta locuința 13, unde s-a descoperit. Locuința, situată în sectorul A, pe dreapta Birladului, este de formă patrulateră, cu laturile de 2,70 × 2,60 m și este ușor adîncită în pămînt (—0,60 m). Datorită umezelii întreținute de infiltrările din valea Birladului, s-a păstrat lemniaria carbonizată de la pereți, podea, precum și de la furca și grinda de susținere a acoperișului. Podeaua era acoperită cu loazbe cu grosimea de aproximativ 4,5 cm și lățimea de 40 cm. La baza locuinței, lângă fiecare mal era o talpă de lemn, peste care s-au construit, tot din lemn, pereții ce continuau și deasupra solului. La jumătatea peretelui opus cuptorului nu apar lemne carbonizate, ceea ce presupune existența unei întreruperi în structura peretelui de sud, deci a intrării. După urmele de lipituri surprinse pe nivelul de călcare din vechime, se pare că pereții erau construiți din pari verticali și din împletitură de nuiele, fiind acoperiți probabil pe ambele fețe cu lipitură de lut amestecat cu paie: Grosimea lipiturilor variază de la 3,7 la 6 cm. După toate probabilitățile această deosebire se datorează locului de desprindere a lipiturii de pe verticala peretelui, fiind la bază mai groasă, pentru o mai bună rezistență a acestuia. Este vorba de sistemul de construcție numit în etnografie al „paiantei”. În interior, pe mijloc, s-a descoperit grinda și una din ușile pe care se sprijinea aceasta. Furca se pare că era dispusă pe perețele de la sud, pe latura opusă gurii cuptorului, iar grinda era probabil pe perețele din față, lateral de cuptor. După felul amplasării grindelor și a furcii, acoperișul era în două ape. Cuptorul era din piatră cu boltă, avînd vatra circulară, cu diametrul de 0,70 m. Tipul acesta de locuință, cu analogii apropiate în Moldova (Botoșana, Fundu Herței, Dodăști) ⁸ și Dobrogea (Capidava, Garvăn-Dinogetia) ⁹, este de veche tradiție romană.

2. Din locuința 12 provine partea inferioară a unui vas lucrat cu mîna, cu cioburi pisate și microprundișuri în compoziție. De la bază pereții pornesc larg în afară. Pe fundul acestuia a fost realizat, cu un vîrf ascuțit, printr-o incizie fină în pasta crudă a vasului, un semn (fig. 3/5) care nu este exclusiv sârbesc, o copie nereușită a unei cruci de felul celor ce apar în complexul de la Basarabi (Murtfatlar) ¹⁰ sau să reprezinte un alt motiv. În cazul nostru nu este vorba de un semn în negativ de pe discul roții olarului, ce se imprima pe fundul vasului.

3. Un alt semn incizat a apărut în locuința 23 (fig. 2/1), în preajma vetrei și se află pe un borcan lucrat la roata cu turație medie; dintr-o pastă cu nisip ca degresant, arsă neunitar și ornamentată pe umăr cu linii orizontale și paralele, peste care, meșterul a trasat, tot în pasta crudă, un semn de formă unei săgeți (fig. 4/3). Acest semn incizat, confruntat cu alte descoperiri, poate fi considerat fie o rîniță, ca semn alfabetic, fie o imagine schematizată a unei săgeți. El are o vastă arie de răspîndire atît în Peninsula Balcanică, cît și în nordul Mării Negre și la răsărit de acest spațiu ¹¹. Pe teritoriul țării noastre se întîlnește la Garvăn-Dinogetia și Bucov, în compunerea altor semne ¹². Prezența ornamentelor incizate este semnalată pe ceramica lucrată la roată și pe alte materiale ¹³.

4. În locuința 21, descoperită în anul 1986, printre pietrele căzute pe vatra cuptorului, se afla un vas lucrat cu mîna, ars incomplet, din pastă de culoare gălbuie cenușie ce are ca degresant pietricele calcaroase. Din vas s-au păstrat trei părți, fără ca ele să mai poată fi întregite. Forma vasului este de borcan, cu corpul aproape cilindric. Diametrul buzei este de 9,6 cm, al bazei 8,6 cm, iar înălțimea nu

⁶ Săpături D. Gh. Teodor și R. Maxim-Alaița.

⁷ G. Coman, *Mărturiile arheologice privind creștinismul în Moldova secolelor VI—XII*, în *Danubius*, V, 1971, p. 76, fig. 2,4/1, nota 7.

⁸ Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogetia*, București, 1967, p. 30—50; R. Florescu, *Capidava*, București, 1965, p. 22—23; idem, *Date noi de la Capidava. În legătură cu cultura materială a zonei Dunării de Jos în perioada anterioară campaniilor lui Ioan Tzimisceș*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 259—268.

⁹ D. Gh. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V—VII e.n. (Așezarea de la Botoșana—Suceava)*, București, 1984, p. 22 și urm.; idem, *Continuitatea populației autohtone...*, p. 49 și urm.; M. Petrescu-Dimbovița, D. Gh. Teodor, *Sisteme de fortificații medievale timpurii la est de*

Carpați. Așezarea de la Fundu Herței (jud. Botoșani), Iași, 1987, p. 34 și urm.

¹⁰ I. Barnea, *Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja*, în *Cahiers archéologiques*, XIII, 1962, p. 187—208; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 180—233; R. Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400—1400)*, București, 1976, p. 122—124.

¹¹ T. I. Makarova, S. A. Pletneva, *Tipologija i topografija znakov masterov na stesach v vnutrennevo gorodu Pitski*, în *Sbornik v pami na prof. Stančo Vahlinov*, Sofia, 1984, p. 214.

¹² I. Barnea, *op. cit.*, p. 187—208; M. Comșa, *Cultura materială veche românească. Așezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploiești*, București, 1978, p. 94—96, fig. 87/1.

¹³ M. Comșa, *op. cit.*, p. 128—136.

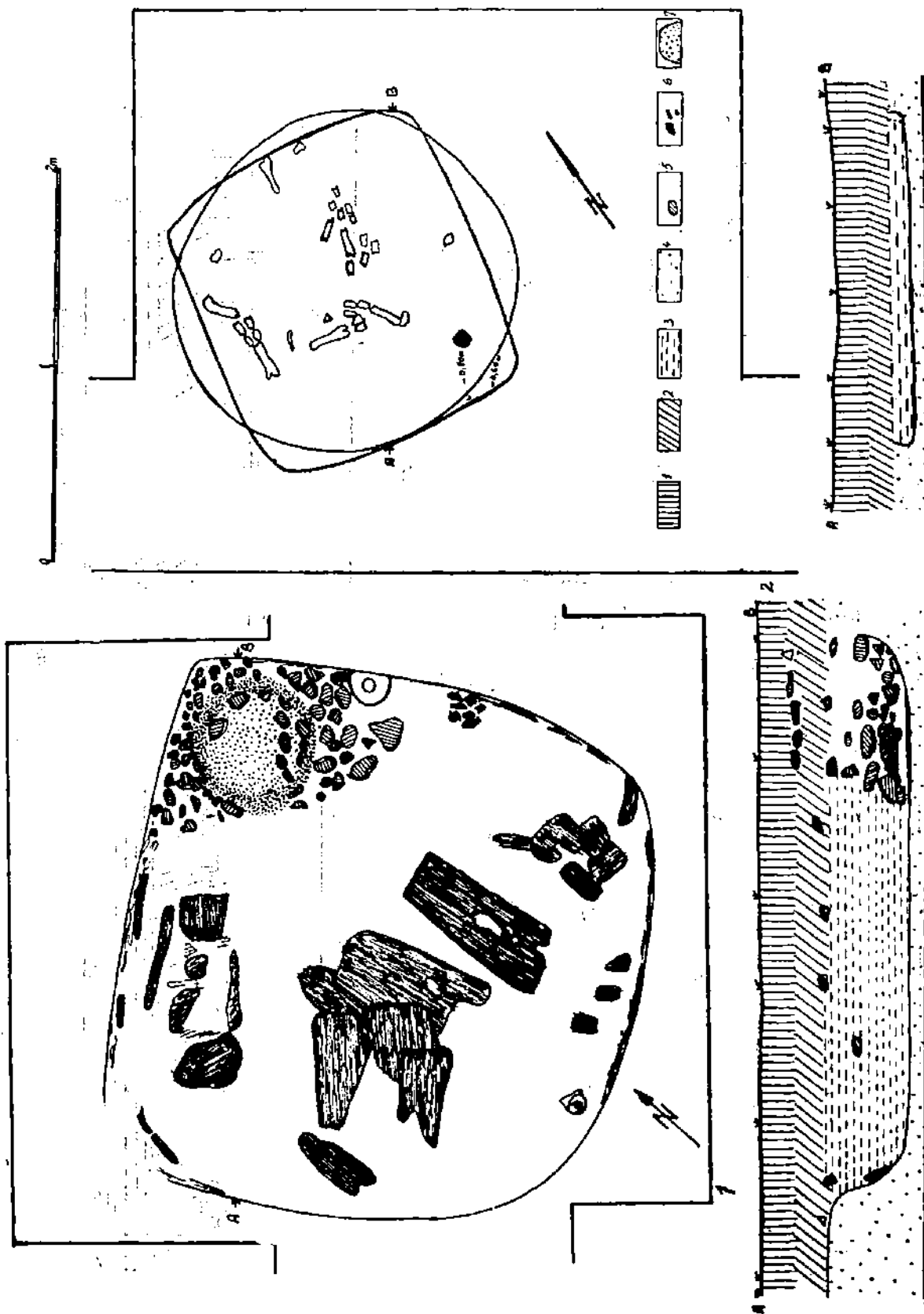

Fig. 1. Gara Banca. Planul și profilul locinței nr. 13 (1) și al gropii rituale (2). 1, sol vegetal; 2, nivel medieval; 3, umplutura locuințelor și gropilor; 4, sol steril; 5, pietre; 6, birnc carbonizate; 7, vetre și cupitoare.

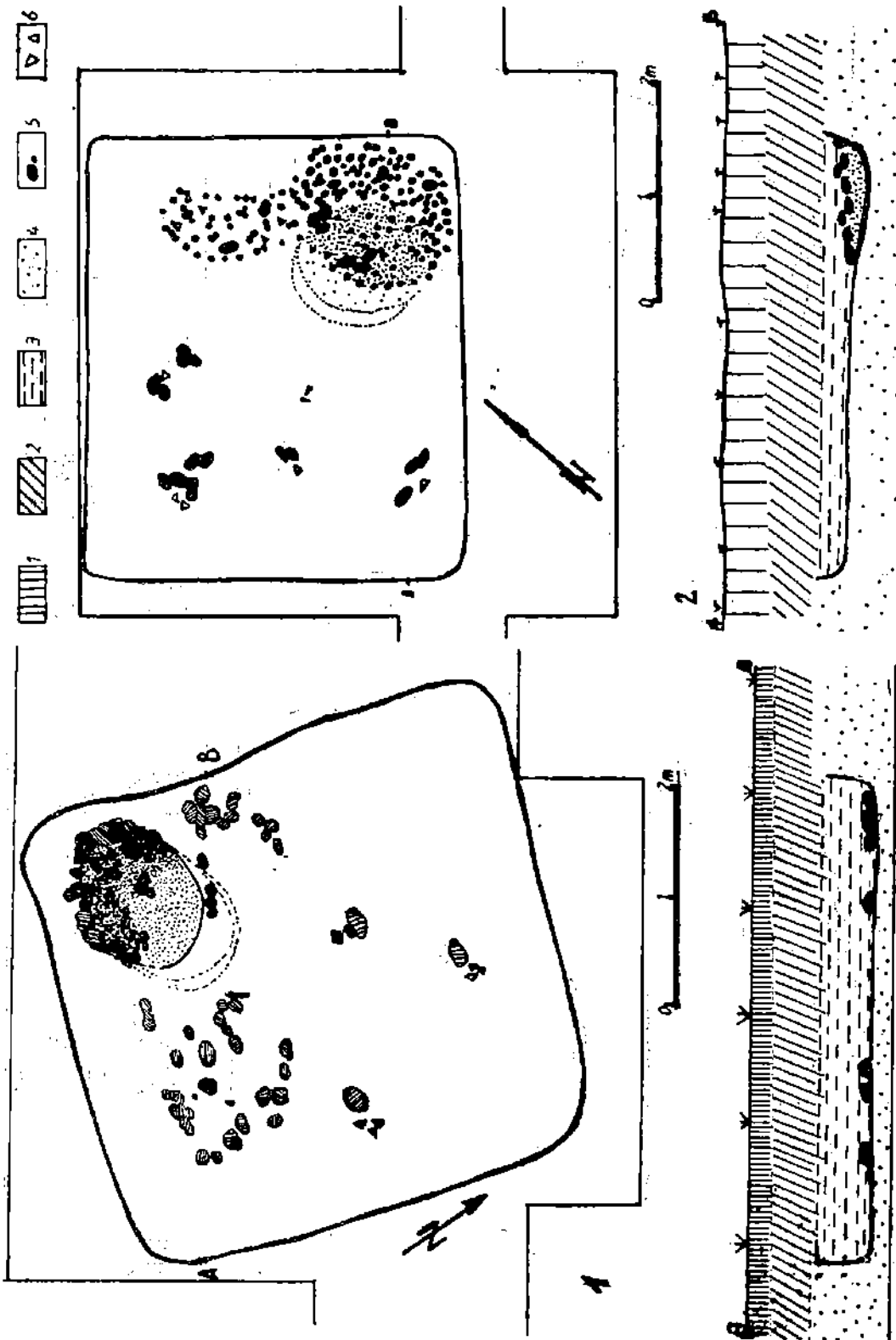

Fig. 2. Gara Dancu. Planul și profilul locuințelor nr. 23 (1) și 21 (2). 1, sol vegetal; 2, nivel mediezal; 3, umplutura locuințelor; 4, sol steril; 5, pietre; 6, băne carbonizate; 7, rețre și cupitoare.

depășca 12—14 cm. Buza pornește din gîtul abia conturat și este trasă în afară. În exterior fundul este concav (fig. 3/1 a-c). Menționăm că locuința în care s-a găsit acest vas are o caracteristică distinctă față de restul locuințelor descoperite la Gara Banca. (fig. 2/2). Cuptorul ei, alcătuit dintr-o vatră circulară, cu diametrul de 0,90 m, are pereții construiți din pietre de riu. Numărul mare de pietre căzute în jurul cuptorului provin desigur de la boltă. Locuința, descoperită pe stînga Bîrladului, în sectorul A, este patrulateră, cu laturile de 3,5 × 4,1 m, făcînd parte din tipul celor ușor adîncite în pămînt (-0,40—0,50 m).

Ornamentul vasului descoperit este alcătuit din reprezentări zoomorfe. După modul în care sînt redată schematic siluetele de animale, este vorba probabil de cabaline, înfățișate întotdeauna din lateral. Inciziile destul de adînci, trasate în pasta crudă a vasului, au fost realizate cu un obiect ascuțit. Ornamentul a fost dispus imediat sub gîtul vasului, în două registre. Sub buza și gîtul vasului, abia conturat, apar capul, corpul și picioarele din față de la trei siluete zoomorfe (fig. 3/1 a). În spatele acestora bănuim că au mai fost două reprezentări similare. Pe al doilea fragment din vas amintit, ce cuprinde ornamentarea registrului următor, este redată tot o siluetă animalieră, incizată în maniera celor prezentate mai sus, dar, după înclinarea capului și deschiderea unghiului liniilor ce redau picioarele, se pare că este în mișcare. Partea din spate a acestui animal este suprapusă de o altă imagine, pentru ca, în fața lui, puțin mai jos să apară coada și piciorul altei figuri, restul ei lipsind. Animalul care suprapune pe cel în fugă este cel mai bine conturat. Corpul este marcat de două linii, una a spatelui formînd în continuare partea superioară a liniei capului, din care se desprind două linii scurte, oblice, pentru a sugera urechile. Aceeași linie superioară, la extremitatea opusă capului, se desparte după terminarea corpului animalului pentru a trasa coada și un picior. Printr-o altă linie mai scurtă este sugerat abdomenul animalului și curbarea ei realizează al doilea picior din spate. Alte două linii redau piciorul din față, pentru ca apoi cea din exterior să-și schimbe traseul ca să realizeze linia de la baza capului (fig. 3/10). Al treilea fragment provine de la partea inferioară a vasului. Pe el apar doar linii arcuite ale picioarelor animalelor din registrul inferior (fig. 3/16).

În locuința 21 și în așezare au apărut și alte fragmente de vase lucrate cu mîna, de aceeași factură, dar neornamentate, aparținînd unei categorii ceramice inferioare, ce putea fi lucrată pe loc, fără prea mari dificultăți tehnice de realizare. Inventarul locuinței și al așezării, alături de foarte puține fragmente ceramice lucrate cu mîna, cuprinde mai ales ceramică de bună calitate (fig. 4/1—4). Prezența în aceste locuințe a elementelor de viață spirituală, proprie populației autohtone, poartă pecetea vremurilor tulburi în care au apărut.

Reprezentări zoomorfe aproximativ contemporane cu cele amintite sînt cunoscute în Dobrogea, în bisericuțele de pe dealul Tibișirului de la Basarabi (Murfatlar) ¹⁴. Încercări de redare a unor animale apar și pe ceramica de la Davideni ¹⁵, Vetrișoia ¹⁶ și Bucov ¹⁷. Imagini de animale se întîlesc, în număr mare și la sudul Dunării, în cuprinsul țaratului bulgar, la Preslav și Pliska ¹⁸. Compoziția figurată descoperită la Gara Banca nu-și găsește analogii perfecte în privința tehnicii de execuție și a compoziției în nici una din reprezentările amintite.

5. O altă reprezentare artistică de la Gara Banca este o figură umană de mici dimensiuni, sculptată în piatră, în gresie roșietică. Ea are înălțimea de 5,8 cm, lățimea de 4,7 cm și grosimea de 2,0 cm. Este realizată din aceeași materie primă folosită la construirea cuptoarelor, rîșnițelor, cutelor și a altor unelte din cuprinsul așezării. Acest chip uman a fost descoperit pe podeaua locuinței 19, fiind păstrat fragmentar. Din el lipsește partea dreaptă, inclusiv ochiul. Din elementele feței, ochiul stîng a fost figurat printr-o incizie ovală, gura este alungită, iar carena nasului este sugerată de forma bombată a pietrei (fig. 5/1).

O altă reprezentare similară a chipului uman, modelată în piatră, a fost descoperită prin cercetările de suprafață de la Delești (jud. Vaslui) ¹⁹. Este vorba de o figură umană de dimensiuni mai mari (lățimea 32 cm, înălțimea de 23 cm și grosimea de 13 cm), lucrată dintr-o bucată de gresie galbenă, ușor concavă pe avers și convexă pe revers. Ochii sînt modelați prin adîncituri ovale, la fel ca și în reprezentarea de la Gara Banca. Cel stîng, prin adîncitura ce sugerează orbita, păstrează în centru globul ocular, care, la ochiul drept s-a desprins probabil din vechime. Deasupra ochilor sînt sprincenele ușor arcuite. Nasul a fost realizat din trei linii dispuse în triunghi, iar gura s-a trasat printr-o linie cu extremitățile lăsate în jos (fig. 5/2). Imaginile sculptate ale figurii umane descoperite la Gara Banca și Delești sînt deosebit de singulare în mediul autohton de la est de Carpați, relevînd noi forme de manifestare ale vieții spirituale ale comunităților vechi românești din Moldova Meridională de la sfîrșitul mileniului I.

¹⁴ R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 124, fig. 133—134.

¹⁵ I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI—IX*, în *Carpița*, XII, 1980, pl. XXVI, 3.

¹⁶ G. Coman, *op. cit.*, p. 262 și fig. 147/6.

¹⁷ M. Comșa, *op. cit.*, p. 132, fig. 99/10.

¹⁸ Dimităr Ovčarov, *Graffiti médiévaux de Pliska et de Preslav*, în *Culture et art en Bulgarie médiévale (VIII—XIVe s.)*, Sofia, 1979, p. 50—53, fig. 1—5.

¹⁹ G. Coman, *op. cit.*, p. 108, fig. 160/1 a și b.

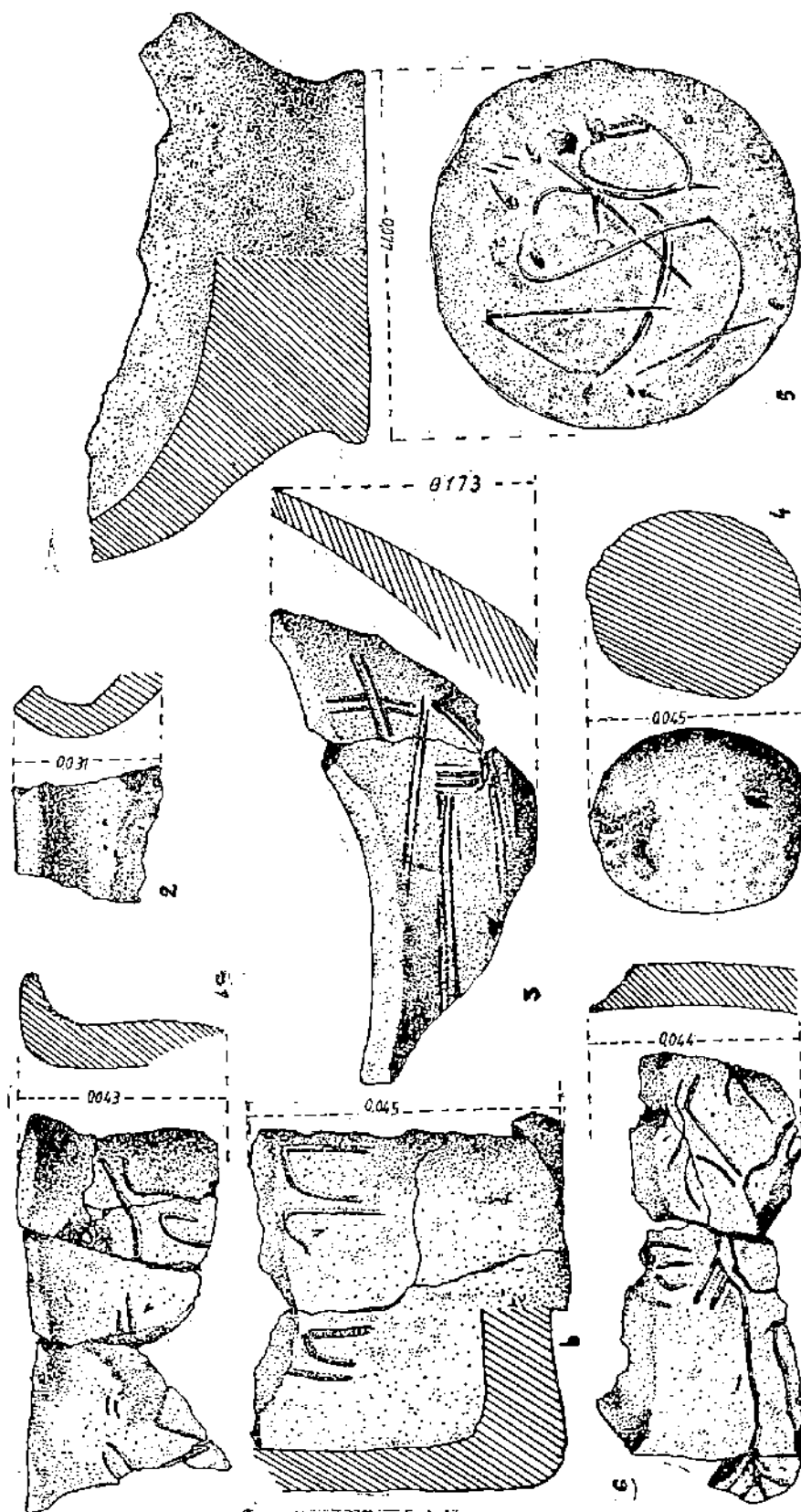

Fig. 3. Gara Banca. Ceramică decorată cu incizii (1 a-c, 3, 5) și fără ornamente (2) și bile din piatră (4) descoperite în locuințele nr. 2 t (1 a-c), 13 (3) și 12 (5) și în groapa rituală (2, 4).

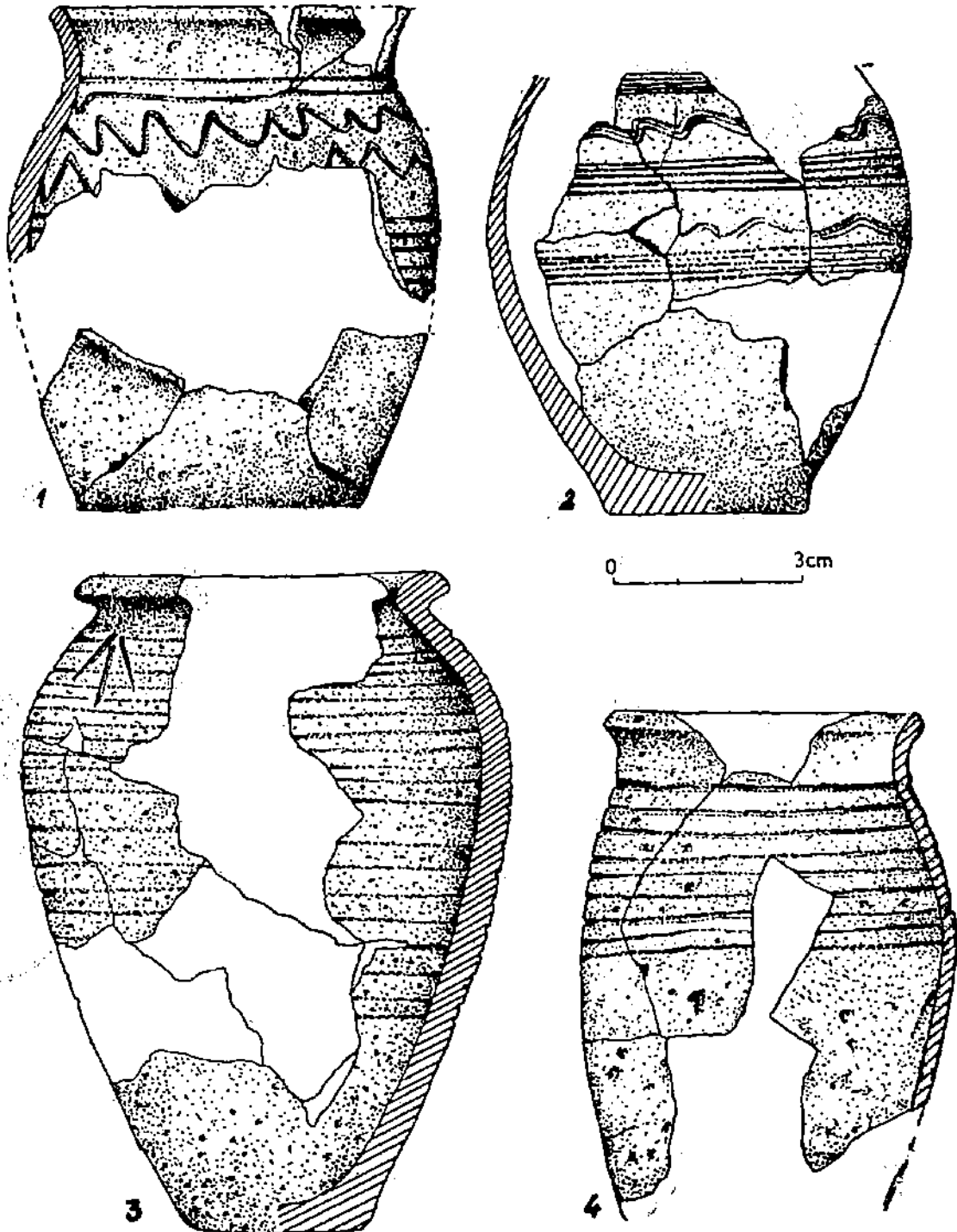

Fig. 4. Gara Banca. Ceramică lucrată cu roata cu turație medie (1, 3, 4) și rapidă (2) din locuința nr. 23.

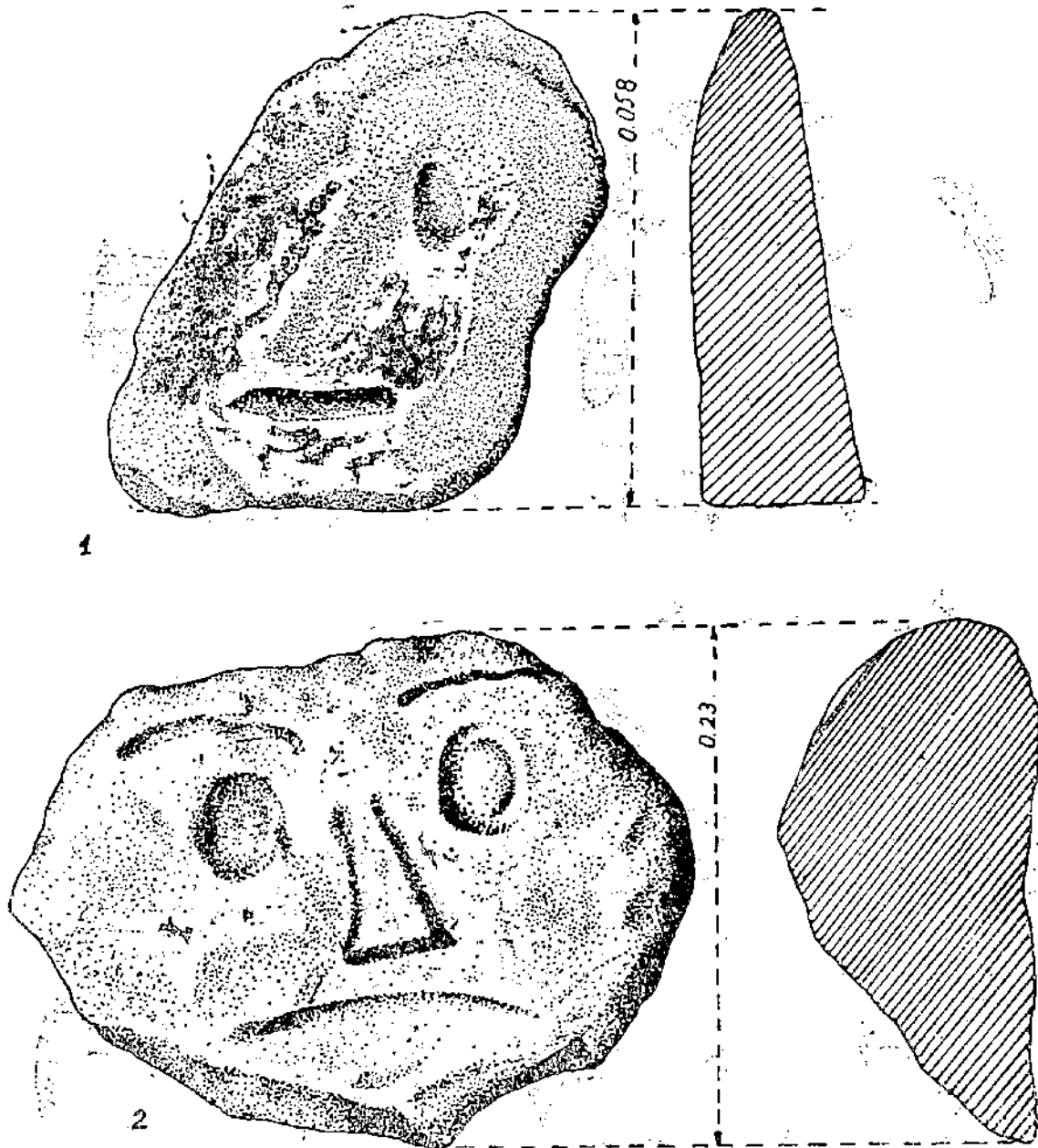

Fig. 5. Figuri umane sculptate în gresie roșietică (1) și gălbuie (2), descoperite la Gara Banca (1), și Delești (2).

6. Tot cu viața spirituală a locuitorilor din așezarea de la Gara Banca ar putea eventual fi pusă o groapă, care este posibil să fi avut o destinație rituală. Ea avea la gură forma patrulateră, devenind în adâncime cilindrică (fig. 1/2). Din inventarul ei provin câteva fragmente ceramice, o bilă din gresie albă, a cărei utilizare nu o putem încă preciza (fig. 3/2, 4) și 46 de fragmente osoase. Resturile faunistice aparțin taurinelor și se compun din extremitățile membrilor, între acestea remarcându-se patru metapodale întregi aparținând unui exemplar femel. Pe baza studiului celor 13 falange departa-

jate în materialul osos, resturile faunistice din groapă provin de la cel puțin doi indivizi²⁰. Groapa nu pare a fi uzuală, ea fiind umplută cu ocazia anumitor ritualuri. Astfel de gropi s-au descoperit în Muntenia, la Bucov, avînd oase de bovine, porcine, ovicaprine²¹, și la Dridu, avînd oase de bovine și de cal sau măgar²².

Descoperirile recente de la Gara Banca sînt de natură să ofere elemente noi privind reprezentările artistice și viața spirituală a comunităților vechi românești din spațiul est-carpatic și legăturile lor pe plan cultural cu populația locală din celelalte regiuni carpato-đunărene*.

CONSIDÉRAȚIUNI PRÉLIMINAIRES CONCERNANT LA VIE SPIRITUELLE DES HABITANTS DE L'ÉTABLISSEMENT DES IXe—Xe SIÈCLES DE GARA BANCA—VASLUI

RÉSUMÉ

Dans l'établissement du point „Sept maisons” du village Gara Banca, com. Banca, dép. de Vaslui, l'on a découvert jusqu'à présent 23 habitations des Xe—XIe siècles appartenant à la population vieille roumaine. De leur inventaire l'on a retenu comme cadre de l'analyse quelques pièces, lesquelles, par leurs particularités, constituent de nouvelles preuves concernant la vie spirituelle des communautés locales, ainsi qu'une fosse à possible destination rituelle.

Parmi les matériaux qu'on a eu en vue nous mentionnons les représentations incisées sur le pot, ainsi qu'une figure humaine sculptée en pierre. À la première catégorie appartiennent un ornement en forme de croix sur le fond d'un pot de l'habitation 12, l'image d'une flèche sur la partie supérieure d'un pot de l'établissement 23, et plusieurs représentations zoomorphes qui figurent probablement des chevaux sur les fragments d'un pot travaillé à la main de l'habitation 21.

Sur le plancher de l'habitation 19 on a découvert une sculpture en pierre représentant schématiquement une figure humaine, qui offre de proches analogies avec la figure humaine trouvée dans les environs, à Delești (dép. de Vaslui).

Dans une fosse du même établissement de Gara Banca on a déposé 46 fragments osseux appartenant à du gros bétail. Il n'est point exclu que la fosse respective n'ait pas une signification rituelle.

Les découvertes récentes de l'établissement de Gara Banca sont de nature à offrir des éléments nouveaux pour la vie spirituelle des communautés vieilles roumaines de l'espace est-carpatique pendant les migrations tardives.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Gara Banca. Le plan et le profil de l'habitation nr. 13(1) et de la fosse rituelle (2). 1, sol végétal; 2, niveau médiéval; 3, terre de remblai des habitations et des fosses; 4, sol vierge. 5, pierres; 6, poutres carbonisées; 7, âtres et fours.

Fig. 2. Gara Banca. Le plan et le profil des habitations nr. 23 (1) et 21 (2). 1, sol végétal; 2, niveau médiéval; 3, terre de remblai des habitations; 4, sol vierge; 5, pierres; 6, poutres carbonisées; 7, âtres et fours.

Fig. 3. Gara Banca. Céramique décorée à incisions (1 a—c, 3, 5) et sans ornements (2) et bille en pierre (4) découvertes dans les habitations nr. 21 (1 a—c), 13(3) et 12(5) et dans la fosse rituelle (2, 4).

Fig. 4. Gara Banca. Céramique travaillée au tour à rotation moyenne (1, 3, 4) et rapide (2) de l'habitation nr. 23.

Fig. 5. Figures humaines sculptées en terre glaise rougeâtre (1) et jaunâtre (2), découvertes à Gara Banca (1) et Delești (2)

Traduit par MICHAELA SPINEI

²⁰ Sergiu Haimovici, *Studiul arheozoologic al resturilor provenind din așezarea de la Gara Banca, din secolele IX—X e.n.*, în *ActaMM*, VII—VIII, 1985—1986 (sub tipar).

²¹ M. Comșa, *op. cit.*, p. 137.

²² E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, p. 76.

* Desenele au fost executate de Georgeta Vrinceanu, desenator pr., și de Liliانا Aniței, iar restaurarea pieselor a fost făcută de Cristian Pântea, restaurator pr., în cadrul Muzeului județean Vaslui.